

Bir Asrın Muhasebesi: 1923'ten 2023'e Türk Parti Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme

A Century in Review: A General Evaluation of the Turkish Party System from 1923 to 2023

Mustafa BÖLÜKBAŞI¹

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, ortaya çıkışından günümüze kadar geçen sürede, Türkiye'deki siyasi partiler ve parti rekabetindeki eğilimlerin, özelliklerin ve dönüşümlerin kapsamlı bir analizini gerçekleştirmektir.

Tasarım/Yöntem: Çalışma, tarihsel bir yöntem benimsemekte ve Türk parti sisteminin farklı dönemlerini karşılaştırmalı bir şekilde ele almaktadır. Araştırmanın kullandığı nicel veriler, 1950-2023 arasındaki 20 genel seçim sonucuna dayanarak hesaplanmıştır.

Bulgular: Bu makale, Türk parti sisteminin genel olarak, dominant bir partinin olduğu ılımlı çok partili sistem özelliği gösterdiğini ve uygun koşullar altında hâkim parti sistemine yakınlaştığını öne sürmektedir.

Sınırlılıklar: Araştırmanın Türk parti sistemi ile sınırlı olması sonuçlarını daha az genelleştirilebilir hale getirmektedir.

Özgünlük/Değer: Türk parti sistemi üzerine olan literatürün birçoğunun ampirik verisi yetersiz, yöntemi betimleyici ve tarihsel kapsamı 1990'lar ve 2000'lerle sınırlıdır. Bu çalışma, Türk parti sisteminin genel özelliklerini betimlemenin yanı sıra farklı dönemler arasında da bir karşılaştırma yapmakta ve farklı parti sistemlerinin ortaya çıkma nedenlerini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Parti Sistemi, Parti Sistemi Tipolojileri, Siyasal Partiler.

Abstract

Purpose: The aim of this study is to conduct a comprehensive analysis of the trends, characteristics, and transformations of political parties and party competition in Turkey, from their emergence to the present day.

Design/Methodology: The study adopts a historical approach and examines different periods of the Turkish party system in a comparative manner. The quantitative data used in the study is based on the results of the 20 general elections between 1950 and 2023.

Findings: This study argues that the Turkish party system is generally characterised by a moderate multiparty system with one dominant party, and that it approaches a predominant party system under certain conditions.

Limitations: The fact that the research is limited to the Turkish party system makes its results less generalizable.

Originality/Value: Much of the literature on the Turkish party system is based on insufficient empirical data, uses a descriptive method and has a historical scope limited to the 1990s and 2000s. This study not only describes the general characteristics of the Turkish party system, but also compares different periods and discusses the reasons for the emergence of different party systems.

Keywords: Turkish Party System, Party System Typologies, Political Parties.

¹ Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, Rektörlük, Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü, mustafa.bolukbasi@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6895-6151

1. GİRİŞ

Türkiye’de siyasi partilerin ve seçimlerin uzun bir geçmişi vardır. Birçok yeni demokrasiyle² karşılaştırıldığında, Türk siyasi partileri ve parti sistemi nispeten kurumsallaşmıştır (Özbudun, 2000: 73; Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2007). Parti sisteminin özellikle son yıllarda istikrar kazandığı vurgulanmalıdır – hatta Türkiye 1980’lerden bu yana sadece iki farklı parti sistemi deneyimlemiştir. Ne var ki, II. Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden rekabetçi olmayan parti sistemi, yüksek seçim barajları, olağan hale gelen parti kapatmalar ve sık sık yaşanan askeri müdahaleler ağır aksak ilerleyen bir demokrasiye yol açmıştır (Hale, 1994; Özbudun, 2011). Kısacası, siyaset dışı aktörlerin müdahaleleri ve siyasi mühendislik uygulamaları neticesinde Türk siyasi partileri ve parti sistemi doğrusal bir gelişim deneyimlememiş, farklı dönemlerde farklı eğilimler ve özellikler gösteren, sürekliliklerin yanında dramatik dönüşümler de içeren kesintili bir süreç içerisinde ilerlemiştir.

Türk siyasi partileri üzerine, 1950’lerden bu yana hatırı sayılır bir akademik birikim mevcuttur (Tunaya, 1952; Sayarı, 1976; Özbudun, 1979; Heper & Landau, 1991; Kabasakal, 1991; Sarıbay, 2001; Koçak, 2010; Özbudun, 2011; Sayarı, 2012; Altınbaş, 2021). Son yıllarda Türk parti sistemi hakkındaki literatür de hızla gelişmektedir (Çarkoğlu, 1998; Özbudun, 2000; Sayarı, 2002; Sayarı, 2007; Çarkoğlu, 2011; Gümüüşü, 2013; Ayan-Musil, 2015; Ete, vd., 2015; Sayarı, 2016; Arslantaş & Arslantaş, 2020; Arslantaş, vd., 2020; Bölükbaşı, 2021; Mete-Dokucu & Just, 2022; Ecevit, 2023). Bu çalışmalar alana çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bununla birlikte, Türk parti sistemi üzerine betimleyici yöntemi aşan, ampirik veriye dayalı ve farklı tarihsel dönemleri içeren daha fazla çalışma yapılması gerektiği açıktır.

Bu çalışma, parti sistemlerine ilişkin genel kabul gören tipolojiler ve nicel ölçütler ışığında Türk parti sisteminin ne şekilde sınıflandırılabilirliği sorusuna cevap aramaktadır. Tarihsel bir yöntem kullanan bu çalışmanın amacı, ortaya çıkışından günümüze kadar geçen sürede, Türk parti rekabetindeki özelliklerin kapsamlı bir analizini gerçekleştirmektir. Çalışma, Türk parti sisteminin genel özelliklerini betimlemenin yanı sıra değişim ve süreklilikleri tespit edebilmek için farklı dönemler arasında da bir karşılaştırma yapmakta ve farklı parti sistemlerinin ortaya çıkış nedenlerini tartışmaktadır. Araştırmanın kullandığı nicel veriler, 1950-2023 arasındaki 20 genel seçim sonucuna dayanarak hesaplanmıştır. Çalışmanın amacı Türk parti sistemini niceliksel ölçütlere göre sınıflandırmak olduğu için, Blondel ve Sartori’ye ek olarak bu konuda en iyi geliştirilmiş sınıflandırmalardan biri olan Siaroff’un tipolojisi benimsenmiştir. Bu sınıflandırma etkili parti sayısının yanı sıra milletvekillerinin en az yüzde 3’üne sahip parti sayısı, en büyük iki partinin toplam milletvekili oranı, birinci ve ikinci parti arasındaki milletvekili oranı, ikinci ve üçüncü parti arasındaki milletvekili oranı gibi sayısal verilere dayanmaktadır. Tipolojilerin tartışıldığı bölümde söz konusu ölçütler detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Bu makale, Türk parti sisteminin genel olarak dominant bir partinin olduğu ılımlı çok partili sistem özelliği gösterdiğini ve uygun koşullar altında hâkim parti sistemine yaklaştığını öne sürmektedir.

Bu makale dört ana bölümden oluşmaktadır. Konuya giriş niteliğindeki ilk bölüm Türkiye’de siyasi partilerin ve parti rekabetinin ortaya çıkışı hakkındadır. İkinci bölüm parti sistemleri hakkındaki tartışmaları özetlemektedir. Blondel, Sartori ve Siaroff gibi isimlerin tipolojilerini ve kabul görmüş nicel ölçütleri kullanarak Türk parti sistemini sınıflandırmakta ve genel özelliklerini belirlemektedir. Üçüncü bölüm, Türk parti sisteminin 2000’lere kadar olan gelişimini incelemekte, özellikle artan siyasal parçalanmanın etkilerini tartışmaktadır. Son bölüm, 2002 sonrasını 1990’larla karşılaştırmalı biçimde değerlendirmekte, 2002-2015 yılları özelinde hâkim parti sistemi tartışmalarını ele almakta ve hâkim parti sistemine yol açan faktörleri tartışmaktadır.

2. TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERİN VE PARTİ REKABETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Türkiye’de siyasi parti olgusunun, Osmanlı’ya kadar uzanan bir tarihi söz konusudur. Proto-siyasi parti olarak kabul edebileceğimiz meşrutiyet yanlısı siyasi örgütler, Tanzimat’tan itibaren açık veya gizli çeşitli siyasi faaliyetler içerisinde olmuştur. Hukuki bakımdan siyasi parti olarak

² Bu ifade, 1970’lerden bu yana, Portekiz ve İspanya’da ve özellikle SSCB sonrası Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan siyasi değişim dalgası sonucu ortaya çıkan, demokrasinin tarihsel olarak tam anlamıyla konsolide olmadığı demokratik rejimler için kullanılmaktadır. Yeni demokrasilerdeki siyasi parti örgütlenmesi ve parti sistemlerinin yapısı için bkz. (Van Biezen, 2003).

adlandıramasak da Fedailer Cemiyeti (1859), Yeni Osmanlılar Cemiyeti (1865), Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889), Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti (1902), Osmanlı İttihat ve İnkılap Cemiyeti (1904), Cemiyeti İnkılabiye (1904), Vatan ve Hürriyet Cemiyeti (1906) gibi ülke içinde ve dışında faaliyet yürüten birtakım siyasi cemiyetlerden bahsetmek mümkündür. Ancak modern anlamda partiler ve parti rekabeti, dernek kurma özgürlüğünü anayasal bir hak olarak tanıyan II. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkmıştır (Tunaya, 1952: 369).

II. Meşrutiyet ile birlikte su yüzüne çıkan siyasi partiler modern Türkiye'nin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Sayarı, 2012). 1908 Devrimi ile birlikte İttihat ve Terakki, Osmanlı Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihadı Muhammedi Fırkası, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Islahatı Esasiyei Osmaniye Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Milli Meşrutiyet Fırkası gibi çok sayıda siyasi parti kurulmuştur. Ne var ki, bu partilerin çoğu uzun süre faaliyet gösterememiş ve siyasette ciddi bir iz bırakamamıştır. 1908-1918 arasında yapılan üç genel seçimi de kazanan, Hürriyet ve İtilaf Fırkası altında birleşen muhalefet karşısında bir ara iktidardan düşse de Bâb-ı Âli Baskını ile iktidarı tekrar eline alan ve Mahmut Şevket Paşa suikastıyla muhalefeti tamamen susturarak mütarekeye kadar ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki bu döneme damgasını vurmuştur. Böylece 1913 sonrasında çok partili Meşrutiyet rejimi sona ermiştir (Tunaya, 1952: 174). Başka bir ifadeyle, mütareke dönemi ve Kurtuluş Savaşı yıllarını bir kenara bırakacak olursak, büyük umutlarla başlayan Meşrutiyet Dönemi içerisinde 1913'te İttihat ve Terakki'nin kurduğu bu tek partili rejim, bağımsızlığına kavuşan modern Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi tarafından, *ikinci parti* girişimleri kısa süre içerisinde bastırıldığından, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür.

Mütareke Dönemi siyasi partilerin hızla çoğaldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, çoğunluğu İstanbul Hükümeti taraftarı olan ve meclis dışında örgütlenen birçok siyasi parti ve cemiyet ortaya çıkmıştır. Radikal Avam Fırkası, Ahali İktisat Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası, Milli Ahrar Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Milli Türk Fırkası gibi partilerin kurulduğu 1918-1922 yılları arasındaki kısacık dönemde, siyasi parti ve cemiyetlerin sayısı 33'e ulaşmıştır (Tunaya, 1952: 404). Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleşen Millî Mücadele hareketi 1923 seçimleri sonrasında Halk Fırkası'na dönüşmüştür. 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935'te ise Cumhuriyet Halk Partisi adını alan parti 1950 yılına kadar kesintisiz biçimde iktidarda kalmıştır.

Türkiye'de parti rekabeti II. Meşrutiyet'e kadar uzansa da çok partili rejim 1945 yılına kadar tam anlamıyla tesis edilememiştir. Yasal ve siyasal şartlar kısmen mevcut olmakla birlikte bu dönem boyunca ortaya çıkan muhalefet partisi girişimleri bastırılmıştır. İyi niyetli çabalara rağmen, parti rekabetini işletecek kurumsal mekanizmaların eksikliği, korporatist yönetim anlayışı, devlet ile partinin bütünleşmesi, Cumhurbaşkanının taraflı oluşu, reaksiyoner hareketlerden duyulan endişe, yönetimin güç paylaşımına yanaşmaması gibi nedenler ikinci partiye bir alan bırakmamıştır.

Cumhuriyet döneminde 1945'ten önce biri Atatürk'e muhalif diğeri ise onun güdümünde olan iki muhalefet partisi kurulmuş ancak bu partilerin siyasi faaliyetleri çok kısa sürmüştür. Kurucuları arasında Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy gibi Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosundan kumandanlarında da yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Said İsyanı ile ilişkilendirilerek altı ay sonra kapatılmıştır. Paris Büyükelçisi Fethi Okyar tarafından, Atatürk'ün rıza ve teşvikiyle kurulan *muavazaa partisi* Serbest Cumhuriyet Fırkası ise beklenmeyen bir ilgiyle karşılaşmıştır. Partinin İzmir mitingi, Cumhuriyet Halk Partisi yönetimine karşı yükselen memnuniyetsizliğin tahmin edilenin çok üzerinde olduğunu göstermiştir. 1930 yerel seçimlerine katılan parti, Gazi'ye karşı siyasi mücadeleye çekilme ihtimali belirince Okyar tarafından feshedilmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi, ikinci parti ihtimalinin Atatürk'ün iradesine sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Atatürk, partinin kurulmasını teşvik etmiş, siyasi faaliyetlerinde bir engelle karşılaşmayacağını teminatını vermiş, Makbule Hanım gibi nüfuzlu kişileri partiye üye yapmış ve bazı Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin parti saflarına geçmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, Fethi Bey ile aralarında geçen yazışmalarda görüleceği üzere hem Cumhurbaşkanı hem de fiilen yerine getiremeye de Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı olmak

üzere iki görevi bulunduğunu ve Cumhurbaşkanlığı makamındaki görevinin sona ermesinin ardından kurucusu olduğu partinin başına fiilen de geçeceğini vurgulamıştır. Ayrıca meclisteki tartışmalarda Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri tarafından devamlı surette “Gazi Hazretlerine muhalefet” etmekle itham edilmiştir. Bunun üzerine partiyi feshetmek zorunda kalan Fethi Okyar, İçişleri Bakanlığı'na verdiği yazıda, fesih kararını partinin “Gazi Hazretleriyle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği” endişesiyle aldığını belirtmiştir.³

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerde, eski bir Müdafaa-i Hukukçu olan Toksöz gazetesinin sahibi Abdülkadir Kemali Bey de Ahali Cumhuriyet Fırkası adıyla genel merkezi Adana'da bulunan bir siyasi parti kurmuştur. Parti, birkaç ay sonra hükümet kararıyla feshedilmiştir (Toros, 1985: 19-21; Demirel, 1999: 5-11). Öte yandan Edirne'de kurulan Türk Cumhuriyet, Amele ve Çiftçi Partisi komünist eğilimleri gerekçe gösterilerek kapatılmış, Yarın gazetesi sahibi Arif Oruç'un Laik Cumhuriyetçi Çiftçi ve İşçi Fırkası adıyla İstanbul'da kurmak istediği partiye ise müsaade edilmemiştir (Tunaya, 1952: 638; Yılmaz, 2012: 110).

Böylece, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ardından çok partili sistem rafa kaldırılmıştır. Tek partili sistem, başlangıçta siyasi koşullar nedeniyle fiili olarak oluşmuş ancak daha sonra hukuki hale gelmiştir. Cumhuriyet rejimi, II. Meşrutiyet'in dernekler kanununu 1938 yılına kadar önemli ölçüde muhafaza ettiği için, bu dönemde partilerin serbestçe kurulması teorik olarak mümkündür. 1938 yılına kadar fiili bir durumu işaret eden tek partili rejim 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu ile birlikte hukuki bir nitelik de kazanmıştır. Kanunun dördüncü maddesi şu şekildedir: “Siyasî cemiyetlerle birden ziyade vilâyetlerde faaliyet gösterecek cemiyetlerin ana nizamnameleri ve beyannameleri Dahiliye Vekâletine verilir. Bir cemiyetin faaliyete geçebilmesi için ana nizamnamesinin verildiği mülkiye makamlarınca tescil olduğuna dair bir vesika alınması şarttır”.⁴ Kanun ile birlikte siyasi partilerin artık serbestçe kurulma imkânı kalmamış ve tek partili rejim hukuki açıdan da tesis edilmiştir (Koçak, 2010: 303).

Kısacası 1923-1945 arasındaki dönemi hem hukuki hem de fiili bakımdan tek partili sistem olarak adlandırmak mümkündür. Bu dönemde ikinci parti girişimi ya baştan engellenmiş ya da partiler kurulduktan kısa süre sonra kapatılmıştır.⁵ Cemiyetler Kanunu ile siyasi partilerin kuruluşu izne bağlanmıştır. 1945 sonrasında Cemiyetler Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve Meclis İç Tüzüğü'nde yapılan bazı değişiklikler neticesinde siyasi partilerin kurulma imkânı doğmuştur. 18 Temmuz 1945'te kurulmasına izin verilen Milli Kalkınma Partisi ile tek parti döneminin sonuna gelinmiştir. Böylece Türkiye'de rekabetçi sistem, 1908 dönemini hesaba katarsak, ikinci kez ortaya çıkmıştır.

1945 sonrasında siyasi partilerin ortaya çıkmasına imkân veren siyasi ve hukuki şartların oluşmasıyla birlikte Türkiye'de birçok siyasi parti kurulmuştur. Sadece 1946 yılı içerisinde tam 13 siyasi parti kurulmuştur. Parti kuruluşları birbirini izlemiş hatta aynı gün içerisinde Yalnız Vatan İçin ve Ergenekon Köylü ve İşçi partileri olmak üzere iki parti birden kurulduğu da olmuştur. 1952'ye doğru Türkiye'deki siyasi parti sayısı 30'u geçmiştir (Tunaya, 1952: 557). Ancak bu partilerin çok azı siyasette etkili olabilmştir.

Çok partili hayata geçilmesinin ardından ortaya çıkan farklı parti sistemlerinden bahsetmeden önce parti sistemlerine ilişkin genel kabul gören tipolojiler ve nicel ölçütler açıklanarak makalenin kavramsal çerçevesi sunulacaktır. Böylece Türk parti sistemini nicel ölçütler açısından sınıflandırmak mümkün hale gelecektir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: PARTİ SİSTEMLERİNİ SINIFLANDIRMAK

Parti sistemleri hakkındaki tartışmalar karşılaştırmalı siyaset bilimi çalışmalarıyla bağlantılıdır ve II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren gündeme gelmiştir. İlk sistematik çalışmalar, parti sayısı kriterini kullanarak iki partili sistemlerle çok partili sistemleri ayırtmıştır (Duverger, 1964). Daha sonraki yıllarda hem kullanılan kriterler farklılaşmış hem de parti sistemi tipolojileri çeşitlenmiştir. Örneğin, parti sistemlerini sınıflandırmak için muhalefetin rekabet gücü (Dahl, 1966), partilerin görelî

³ Atatürk ile Fethi Okyar arasındaki söz konusu yazışmalar ve Okyar'ın partinin fesih kararını bildiren dilekçesi için bkz. Tunaya (1952: 631-635).

⁴ 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, RG, 14.07.1938, Sayı: 3959.

⁵ Bu dönemde kapatılan siyasi partiler ve kapatılma nedenleri konusunda bkz. Ünal (2015).

büyüklüğü (Blondel, 1968), tek parti hükümetinin ortaya çıkma olasılığı ve küçük partilerin güç dağılımı (Rokkan, 1968), partiler arasında ideolojik mesafe (Sartori, 2005) ve parti rekabetinin yapısı (Mair, 2002) gibi kriterler önerilmiştir. Ancak bu kriterler içerisinde özellikle görelî büyüklük ve sayma kriterinin birtakım revizyonlarla birlikte yaygın bir şekilde kullanıldığı vurgulanmalıdır. Bu sebeple, bu makalede parti sistemleri Blondel (ve ondan esinlenen Siaroff) ile Sartori'nin çalışmaları bağlamında tartışılacaktır.

Blondel (1968) ABD, Yeni Zelanda, Avustralya, İngiltere, Avusturya, Batı Almanya, Lüksemburg, Kanada, Belçika, İrlanda, Danimarka, İsveç, Norveç, İtalya, İzlanda, Hollanda, İsviçre, Fransa ve Finlandiya'da 1945 ile 1966 arasındaki seçimlerde ilk iki sırayı elde eden partilerin oy oranlarının toplamının ortalamasına dayanarak bu ülkeleri parti sistemleri bakımından dört farklı gruba ayırmıştır. Blondel'e göre *iki partili sistemler* oy toplamının %90'ı bulduğu, oy farkının ise çok düşük olduğu sistemlerdir (örn. ABD ve İngiltere). Oy toplamının %75-%80'i bulunduğu sistemler *üç partili sistemler* ya da Blondel'in (1968: 185) tanımıyla "iki buçuk partili sistemlerdir" çünkü bu sistemlerde iki majör partinin yanında minör bir parti bulunmaktadır (örn. Almanya ve Belçika). İki partinin toplam oyunun %60 civarında kaldığı ancak içlerinden birinin en az %40 oy oranına ulaştığı sistemler *dominant partili çok parti sistemleridir* (örn. Danimarka ve Norveç). Dominant partinin bulunmadığı, koalisyon kurabilecek konumda birbirine yakın oy oranlarına sahip üç ya da dört partinin bulunduğu sistemleri ise Blondel *gerçek anlamda çok partili sistemler* olarak tanımlamıştır (örn. Hollanda ve Fransa).

Blondel'in sınıflandırması, basit sayma yönteminin ötesine geçen ve partilerin görelî büyüklüğünü dikkate alarak siyasi parçalanma hakkında da fikir veren bir yöntemdir. Siaroff (2000) başta olmak üzere parti sistemleri üzerine çalışan birçok araştırmacı Blondel'in taksonomisinden etkilenmiştir (Golosov, 2011). Bununla birlikte Blondel'in partilerin oy oranlarını temel alan yöntemi, oy dağılımı ile sandalye dağılımı arasındaki orantısızlığı göz ardı etmektedir. Örneğin, yüksek seçim barajı ya da bölgesel barajlar milletvekili dağılımını ve dolayısıyla hükümetin yapısını ciddi şekilde etkilemektedir. Ayrıca Blondel'in sınıflandırması hâkim parti sistemini açıklamakta yetersizdir. Eğer bir parti oyların %40'ından fazlasını sürekli biçimde elde ediyor ve iktidar değişikliği gerçekleşmiyorsa ne ölçüde çok partili bir sistemden bahsedebiliriz?

Blondel'in (1968) partilerin görelî büyüklüğü kriterine karşılık Sartori (2005) parti sayısı kriterini kullanmaktadır. Bununla birlikte meclisteki her parti eşit güce sahip olmadığı için Sartori yalnızca etkili partileri saymaktadır. Bir parti, parti rekabetini bir şekilde etkileyebiliyor, rekabetin yönünü değiştirebiliyor ve hükümetin kurulmasında ya da düşürülmesinde potansiyel bir rol oynayabiliyorsa sayılmaya değerdir (Sartori, 2005). Başka bir ifadeyle, Sartori açısından ancak *koalisyon* ya da *şantaj* potansiyeline sahip olan ve rekabetin yönünü merkezci ya da merkezkaç yönlü değiştirebilen partiler majör partilerin taktiklerini etkileyebilmektedir. Bu potansiyel, polarizasyon düzeyiyle de ilişkilidir çünkü partiler arasındaki ideolojik mesafe ittifakları belirlemektedir. Böylece, sayma kriteri ile partiler arasındaki ideolojik mesafe kriterini birleştiren Sartori aynı zamanda son derece kapsayıcı kategoriler de geliştirmiştir. Sartori'nin yedi farklı parti sistemi kategorisi hemen hemen bütün siyasi parti sistemlerini kapsamaktadır. Bu sebeple, Wolinetz'in (2006) belirttiği gibi Sartori'nin çalışmasının ardından geçen uzun zamana rağmen tamamen yeni tipolojilerin ortaya çıktığını söylemek güçtür.

Sartori, ilk olarak parti sistemlerini rekabetçi ve rekabetçi olmayan sistemler olarak iki kümeye ayırmaktadır. Rekabetçi olmayan grupta resmi olarak sadece tek bir partiye müsaade edilen *tek parti sistemlerine* ve diğer partilerin sadece göstermelik olduğu *hegemonik parti sistemlerine* yer vermektedir. Rekabetçi sistemlerin ise beş farklı tipi söz konusudur. *Sınırlı çoğulcu sistemler*, parti sayısının genellikle üçten fazla beşten az olduğu, bu partilerin hiçbirinin mutlak çoğunluğu elde edemediği ve partiler arasındaki kutuplaşma düzeyinin düşük olduğu sistemlerdir. Sartori bu kategoriyi aşırılıkçı anti-sistem partilerinin mevcut olmaması nedeniyle ılımlı çoğulculuk olarak da adlandırmaktadır. İlimli çoğulculukta partiler arasındaki ideolojik mesafe azdır ve rekabet merkeze doğru gerçekleşmektedir. Bunun aksine *aşırı çoğulcu sistemlerde* anti-sistem partileri dahil olmak üzere en az beş ya da altı parti mevcuttur. Bu tür sistemlerde partiler arasındaki ideolojik mesafe yüksek, uzlaşma seviyesi düşük ve rekabet merkezkaç yönlüdür. Aşırı çoğulcu sistemler yüksek düzeyde parçalanmış ve ideolojik olarak kutuplaşmıştır. Sartori, parçalanma düzeyinin çok yüksek

boyutlara ulaştığı ve parti sayısının önemini yitirdiği sistemleri ise *atomlaşmış sistemler* olarak tanımlamıştır.

Rekabetçi sistemler içerisinde yer alan diğer iki kategori *iki partili sistemler* ve *hâkim parti sistemleridir*. İki partili sistemler tek başına iktidar olma şansına sahip birbirine yakın güçteki iki majör partinin rekabet ettiği ve iktidar değişikliğinin gerçekleştiği sistemlerdir. Diğer bir ifadeyle, güçlü bir rekabet söz konusu olduğundan bir parti iktidarı sürekli biçimde elinde tutamaz. Hâkim parti sistemleri ise aynı partinin devamlı bir şekilde mecliste mutlak çoğunluğu kazanmayı başardığı sistemlerdir. Tek parti sisteminin aksine, iktidar partisi dışında kalan ve etkileri yok denecek kadar az olan diğer partiler yasal ve meşru kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle, hâkim parti sistemi bir tek parti sistemi değildir; iktidar değişikliğinin gerçekleşmediği parti plüralizminin bir türüdür. Dolayısıyla, iki partili sistemler ile hâkim parti sistemleri arasındaki temel fark iktidar değişikliği sorunudur. Bu bakımdan iki partili sistemlerin hâkim parti sistemlerine dönüşmesi oldukça güçlü bir olasılıktır. Ancak hâkim parti sistemi yüksek parçalanma düzeyine sahip bir sistemden de türeyebilir.

Sartori'nin çalışmasıyla birlikte parti sistemleri hakkında söylenecek fazla bir şey kalmamış gibi görünüyordu. Ancak 1970'lerden bu yana parti sistemlerindeki istikrarı etkileyen, dolayısıyla söz konusu tipolojileri gözden geçirmeyi gerektiren önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kitle partileri döneminde toplumsal sınıflarla siyasi partiler arasındaki sıkı ilişki, belirli seçmen gruplarının belki birkaç nesil boyunca aynı partide hizalanmasına ve istikrarlı seçim sonuçlarına yol açmıştır. Bununla birlikte, post-endüstriyel toplumlarda seçmenlerin siyasi partilerle olan ilişkisinin zayıflaması (*dealignment*) seçmen davranışında, siyasi katılımında ve seçim kampanyalarında olduğu kadar partilerin örgütsel yapılarında ve parti rekabetinde de çok büyük değişimlere yol açmıştır (Panebianco, 1988; Dalton & Wattenberg, 2000). Parti üyeliğindeki düşüş (Van Biezen vd., 2012) partilerin devlet gelirlerine olan bağımlılığını arttırırken (Van Biezen, 2004; Katz & Mair, 1995), köklü partilere verilen desteğin azalması popülist radikal sağ partiler (Mudde, 2014) başta olmak üzere çok sayıda yeni partiyi (Emanuele & Chiaramonte, 2018) ortaya çıkarmıştır.

Ayrıca, Sartori'nin sınıflandırmasının ayırt edici gücü zaman içerisinde açıkça azalmıştır çünkü genel bir olgu olarak iki partili sistemler ve aşırı çoğulcu sistemler azalırken, ılımlı çoğulcu sistemler çoğalmıştır (Mair, 2002). Sartori'nin çalışması parti sistemlerini sınıflandırmada en etkili tipolojilerden biri olsa da ılımlı çoğulcu sistemleri kendi içerisinde ayırtırmada başarılı değildir. Partiler arasındaki ideolojik mesafe ve radikal partilerin varlığı/yokluğu çoğulculuğun sınırlı mı yoksa kutuplaşmış mı olduğunu belirleyen ana faktörler olduğundan, Sartori'nin çalışmasının nicel analizler için sunabileceği çok az şey vardır. Öte yandan Blondel'in partilerin göreceli büyüklüğü modeli, çok partili sistemlerin farklı türlerini ayırt etmekle kalmayıp aynı zamanda iki partili sistemlerde küçük veya yarım partinin potansiyel dengeleyici rolünü de dikkate aldığı için oldukça kullanışlıdır (Wolinetz, 2006: 55-56). Ancak Blondel'in sınıflandırmasının zayıf yönlerinden biri, sandalye dağılımına değil oy dağılımına dayandığı için, seçim sistemlerinin orantısızlık üzerindeki etkisini dikkate almamasıdır.

Bununla birlikte, Blondel'in taksonomisinin güncellenmiş versiyonlarının yaygınlığını koruduğu belirtilmelidir. Siaroff'un çalışması (2000) Blondel'in tipolojisi üzerine inşa edilmiş en detaylı sınıflandırmalardan biridir. Siaroff'un sınıflandırması milletvekili dağılımına ve partilerin göreceli büyüklüğüne dayanmakta ve hükümet kurma modellerini de dikkate almaktadır (Golosov, 2011: 541-542). Siaroff (2000: 69) Avrupa demokrasilerini sınıflandırmak için dört nicel ölçüt kullanmaktadır:

- 1) Milletvekillerinin en az yüzde 3'üne sahip ortalama parti sayısı (P3%S)
- 2) En büyük iki partinin toplam milletvekili oranının ortalaması (2PSC)
- 3) Birinci ve ikinci parti arasındaki ortanca milletvekili oranı (SR1:2)
- 4) İkinci ve üçüncü parti arasındaki ortanca milletvekili oranı (SR2:3).

Siaroff bu dört ölçüte dayanarak, iki partili sistemlerin yanı sıra ılımlı ve aşırı çok partili sistemleri de ayrıntılı biçimde ayırtıran, sekiz gruplu bir sınıflandırma geliştirmiştir: A) *İki partili sistemler*, P3%S değerinin 3'ten az olduğu, ortalama 2PSC'nin ise en az %95 olduğu ve doğal olarak bir partinin koltukların çoğunluğunu kazandığı sistemlerdir (ENPP: 1,92). Örneğin, Birleşik Krallık'ta

1945-1979 arasındaki seçimlerde milletvekillerinin en az yüzde 3'üne sahip ortalama parti sayısı 2, en büyük iki partinin toplam milletvekili oranının ortalaması 96,9 olduğundan ve birinci gelen parti meclisin %50'sinden fazlasını kontrol ettiğinden iki partili sistem söz konusudur. B) *İlimli çok partili sistemler* veya iki buçuk partili sistemler ortalama P3%S değerinin 3-5, ortalama 2PSC değerinin %80-%95 arasında, ortanca SR1:2 değerinin 1,6'nın altında ve ortanca SR2:3 değerinin 1,8 veya daha fazla olduğu sistemlerdir (ENPP: 2,56). Yani, ikinci ve üçüncü parti arasındaki fark, birinci ve ikinci parti arasındaki farktan daha yüksektir. Sonuç olarak, en büyük iki partiden birinin sandalye çoğunluğuna sahip olması olasıdır. Bu sistemin tipik örneği olan Almanya'da 1961-1998 arasında milletvekillerinin en az yüzde 3'üne sahip ortalama parti sayısı 3,5, en büyük iki partinin toplam milletvekili oranının ortalaması 87,3, birinciyle ikinci parti arasındaki ortanca milletvekili oranı 1,2, ikinciyle üçüncü parti arasındaki ortanca milletvekili oranı ise 5,21 olarak ölçülmüştür. Böylece Almanya'da söz konusu dönemde milletvekilleri iki büyük parti olan Hristiyan Birlik İttifakı (CDU/CSU) ve Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD) ile neredeyse her hükümette koalisyonun küçük ortağı konumunda yer almayı başaran Hür Demokrat Parti (FDP) arasında dağılmıştır (Bölükbaşı, 2022: 80).

C) *Dominant bir partinin olduğu ilimli çok partili sistemler*, ortalama P3%S'nin 3 ile 5 arasında olduğu ve ortanca SR1:2'nin 1,6 veya daha fazla olduğu sistemlerdir (ENPP: 2,95). Dominant parti diğer partilerden oldukça güçlüdür ve meclis çoğunluğunu kazanması muhtemeldir. Bu sisteme örnek olarak, Norveç'in 1949-1977 dönemi verilebilir. İşçi Partisi'nin sürekli birinci parti geldiği ve çoğunlukla hükümette olduğu bu dönemde milletvekillerinin en az yüzde 3'üne sahip ortalama parti sayısı 4,9 ve birinciyle ikinci parti arasındaki ortanca milletvekili oranı ise 2,55'tir. D) *İki ana partili ilimli çok partili sistemler*, P3%S'nin genellikle 4-5 olduğu, ortanca SR1:2'nin 1,6'dan az, ortanca SR2:3'ün 1,8 veya daha fazla olduğu sistemlerdir. İki buçuk partili sistemlerdeki gibi ikinci ve üçüncü parti arasındaki fark, birinci ve ikinci parti arasındaki farktan daha yüksektir ancak iki ana partiden herhangi birinin meclis çoğunluğuna sahip olması olası değildir (ENPP: 3,17). Nispeten daha az karşılaşılan bu parti sistemine, Norveç'teki İşçi Partisi ile Muhafazakâr Parti'nin oylarının birbirine yaklaştığı 1981 ve 1985 seçimleri örnek gösterilebilir.

E) *Partiler arasında dengenin olduğu ilimli çok partili sistemler*, ortalama P3%S'nin 3 ile 5 arasında olduğu, ortanca SR1:2'nin 1,6'nın altında olduğu ve ortanca SR2:3'ün 1,8'in altında olduğu sistemlerdir (ENPP: 3,69). Başka bir deyişle, birinci ve üçüncü parti arasında büyük bir uçurum yoktur. Örneğin 1990'lardaki Türk parti sistemi bu kategoride yer almaktadır. F) *Dominant bir partiye sahip aşırı çok partili sistemler*, ortalama P3%S'nin 5'ten fazla ve ortanca SR1:2'nin 1,6 veya daha fazla olmasıyla tanımlanır ki bu da dominant partinin meclisin çoğunluğuna sahip olma ihtimalinin düşük olduğu anlamına gelir (ENPP: 3,96). Bu sistem, Sosyal Demokratların uzun yıllar birinci parti olduğu Danimarka'daki parti sistemini akla getirmektedir. 1950-1998 yılları arasında Danimarka'da milletvekillerinin en az yüzde 3'üne sahip ortalama parti sayısı 6,7 ve birinciyle ikinci parti arasındaki ortanca milletvekili oranı 1,8 olmuştur. G) *İki ana partili aşırı çok partili sistemler*, ortalama P3%S'nin 5'ten fazla, ortanca SR1:2'nin 1,6'nın altında ve ortanca SR2:3'ün 1,8 veya daha fazla olduğu sistemlerdir (ENPP: 4,41). Bu sistemlerin aynı zamanda %55-%75 arasında bir ortalama 2PSC'ye sahip olması muhtemeldir. Örneğin Hollanda'da 1946-1971 yılları arasında milletvekillerinin en az yüzde 3'üne sahip ortalama parti sayısı 6,25, birinciyle ikinci parti arasındaki ortanca milletvekili oranı 1,1, ikinciyle üçüncü parti arasındaki ortanca milletvekili oranı 2,36 ve en büyük iki partinin toplam milletvekili oranının ortalaması 59,3 olarak ölçülmüştür. H) Son olarak, *partiler arasında dengenin olduğu aşırı çok partili sistemler* ortalama P3%S'nin 5'ten fazla, ortanca SR1:2'nin 1,6'nın altında ve ortanca SR2:3'ün 1,8'in altında olduğu sistemlerdir (ENPP: 5,56). Bu parti sistemine, II. Dünya Savaşı sonrasındaki İsviçre parti sistemi örnek olarak gösterilebilir.

Görüldüğü gibi Siaroff'un tipolojisi oldukça karmaşıktır ancak kategorilerin çeşitliliği göz önüne alındığında, muhtemelen en iyi geliştirilmiş sınıflandırmadır (Golosov, 2011: 542). Eğer amaç parti sistemlerini niceliksel ölçütlerle ayrıştırmaksa, Siaroff'un bu konuda başarılı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Wolinetz'in (2006: 58) belirttiği gibi, Siaroff çok partili sistemleri, özellikle de ilimli çoğulculuğu başarılı bir şekilde ayrıştırmıştır. Öte yandan, bu kapsamlı ve karmaşık sınıflandırmanın önemli bir eksiği hâkim parti sistemini içermemesidir. Bu nedenle Siaroff (2003), hâkim parti sistemini dikkate alarak parti sistemlerini yeniden incelemiş ve aşağıdaki gibi dört ana kategori

tanımlamıştır: 1) *Hâkim tek partili sistemler*, SR1:2 ortanca değerinin en az 1,8 olduğu ve aynı partinin sürekli olarak meclisin en az %51'ine sahip olduğu sistemlerdir. 2) *İki partili sistemler*, iki ana partinin meclisin %95'inden fazlasını kazandığı ve iktidarda rotasyonun gerçekleştiği sistemlerdir. 3) *Çok partili sistemler*, iki büyük partinin meclisin %80'inden azını elde ettiği ve hiçbir partinin baskın bir pay elde edemediği sistemlerdir. 4) Son olarak, *iki buçuk partili sistemler*, iki büyük partinin meclisin %80-%95'ini kazandığı ve hiçbir partinin çoğunluğu elde edemediği sistemlerdir.

Burada incelenen çalışmalar, parti sistemlerini sınıflandırmak için parti sayısının yanı sıra partilerin görece büyüklüğünün de önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, parti sistemlerini ayırt etmek için meclisin ne kadar parçalı olduğuna odaklanılmalıdır çünkü partiler arasındaki sandalye dağılımının parti sistemleri, özellikle de hükümet oluşumu üzerinde doğrudan etkisi vardır. Bir sistemdeki parti sayısı, nispi büyüklükleri dikkate alacak şekilde, yaygın olarak Laakso-Taagepera (1979) endeksi (etkili parti sayısı – ENP) ile hesaplanmaktadır.⁶ Endeks, oy oranlarına göre (ENEP) de milletvekili oranlarına göre (ENPP) de oluşturulabilir. Laakso-Taagepera endeksi, parti sistemlerini sınıflandırırken kullanılan parti sayısı kriteri bağlamında değerler ürettiği için büyük bir avantaja sahiptir. Başka bir ifadeyle endeks, partilerin oy oranlarına bakarak sezgisel olarak da tahmin edilebilecek değerler üretmektedir. Örneğin, eşit derecede güçlü iki parti olduğunda, etkili parti sayısı tam olarak ikidir ki bu da iki partili bir sistem anlamına gelir. Eğer bir parti diğerinden çok daha güçlüyse, ENP ikiden daha düşüktür ve bu da artık iki partili bir sistem olmadığını, eğilimin hâkim parti sistemine doğru olduğunu gösterir. Birden fazla partinin rekabetin yönünü değiştirme potansiyeline sahip olduğu daha rekabetçi bir sistem söz konusuysa, ENP üçten fazla çıkacaktır. Son olarak, iki büyük partinin neredeyse tüm oyları aldığı ancak hiçbirinin sandalye çoğunluğunu elde edemediği bir durumda ENP'nin 2,5 civarında olması muhtemeldir ki bu da iki buçuk partili bir sistem anlamına gelmektedir (Lijphart vd., 1999: 31).⁷

Tablo 1: 1950 Sonrası Türk Parti Sistemine İlişkin Özet Veriler*

Seçim Dönemleri	1PV (%)	1PS (%)	P3%S	2PVC (%)	2PSC (%)	SR1:2	SR2:3	ENEP	ENPP	LSq
1950-2023	41,2	54,1	3,6	69,0	80,2	1,9	2,5	3,75	2,71	11,7
1961-2023	38,9	49,0	3,9	64,8	76,9	1,8	2,2	4,02	2,93	9,2

* Seçim sonuçları Yüksek Seçim Kurulu'nun internet sitesinden alınmış olup hesaplamalar ve tablo makalenin yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Bu bölümde tartışılan tipolojileri ve nicel ölçütleri, Türk parti sistemini sınıflandırmak ve genel özelliklerini belirlemek için kullanabiliriz. 1950-2023 arasındaki 20 genel seçim sonucundan yola çıkarak hesaplanan bazı veriler, Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu veriler, en büyük partinin oy oranı (1PV) ve milletvekili oranı (1PS), milletvekillerinin en az %3'üne sahip parti sayısı (P3%S), en büyük iki partinin toplam oy oranı (2PVC) ve milletvekili oranı (2PSC), birinci ve ikinci parti arasındaki milletvekili oranı (SR1:2), ikinci ve üçüncü parti arasındaki milletvekili oranı (SR2:3), oy oranına göre etkili parti sayısı (ENEP), milletvekili oranına göre etkili parti sayısı (ENPP) ve alınan oy oranı ile kazanılan milletvekili oranı arasındaki toplam orantısızlık düzeyi (LSq) göstergelerini kapsamaktadır. Türk parti sistemi hakkında genel bir bakış açısı sağlayabilmek için SR1:2 ve SR2:3 için ortanca, diğer ölçütler için ise ortalama değerler verilmiştir. Bu işlem, 1961-2023 arası için de yapılmıştır çünkü 1950-1960 arasındaki üç seçim gerek uygulanan seçim yöntemi gerekse de ürettiği sonuçlar bakımından istisna teşkil etmektedir. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde parti listeli basit çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu seçim sistemi, partilerin aldıkları oy oranları ile kazandıkları milletvekili oranları arasında büyük bir orantısızlık yaratmıştır. Seçime giren partilerin oy oranlarıyla, mecliste elde ettikleri sandalye oranları arasındaki orantısızlığı ölçen Gallagher endeks (LSq) skoru bu

⁶ $N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2}$ formülü kullanılmaktadır.

⁷ Bununla birlikte ENP hâkim parti sistemini tespit etmekte zorlandığından kusursuz sayılmaz. Örneğin, sandalye dağılımının %45, %43, %11, %1 olduğu bir sistem, iki buçuk partili bir sistem olma eğilimindedir ve sonuç olarak ENP de 2,5 civarındadır. Sandalye dağılımının %60, %10, %10, %10, %10 olduğu bir sistem ise kesin biçimde bir hâkim parti sistemidir ancak ENP 2,5'tir ki bu da yanlış bir şekilde yine iki buçuk partili sisteme işaret eder. Bu sorunun üstesinden gelmek için Taagepera (1999) en büyük payın tersi olan ek bir gösterge (N_{∞}) önermektedir. $N_{\infty} < 2$ değeri her zaman mutlak çoğunluk anlamına gelmektedir.

seçimler için ortalama 26 iken, sonraki seçimler için ortalama 9,2'dir. Örneğın, 1954 seçimlerinde Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin oy oranları sırasıyla %58,4 ve %35,1 olmasına karşın, kazandıkları milletvekili oranları sırasıyla %93 ve %5,7'dir. Basit çoğunluk sistemi 1950'lerden sonra bir daha kullanılmamıştır. Türkiye'de 1961'den bu yana *d'Hondt* yönteminin çeşitli varyantları ile birlikte nispi temsil sistemi uygulanmaktadır.

Sonuç olarak, 1961-2023 yılları arasındaki veriler ışığında Türk parti sistemi, en büyük iki partinin toplam oy oranı ortalaması (2PVC) %64,8 ve birinci partinin oy oranı ortalaması (1PV) %38,9 olduğu için Blondel'in tipolojisindeki dominant partili çok parti sistemine benzemektedir. Bu dönemde ortalama ENEP skoru dört olarak hesaplanmıştır. Yapılan 17 genel seçimin 8'inde birinci olan parti mecliste mutlak çoğunluğu elde ederken, aynı zamanda oyların da yarısından fazlasını kazabilen tek parti 1965 yılında Adalet Partisi olmuştur. Ayrıca, genel olarak kutuplaşma düzeyi nispeten düşük, anti-sistem partisi olarak adlandırılabilir partiler ise ya güçsüzdür ya da zamanla sistemin çeperinden merkezine doğru ilerlemiştir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, Türk parti sistemi Sartori'nin ılımlı çoğulculuğuyla ilişkilendirilebilir. Son olarak, ortalama P3%S'nin 3,9, ortanca SR1:2'nin 1,8, ortalama IPS'nin %49 ve ortalama ENPP'nin 2,93 olduğunu düşündüğümüzde, Türk parti sistemini tereddütsüz bir şekilde Siaroff'un dominant bir partinin olduğu ılımlı çok partili sistemler kategorisine ekleyebiliriz.

Parti tipolojilerini, Blondel, Sartori ve Siaroff'un modelleri ve Türk parti sistemine ilişkin nicel veriler ışığında tartıştıktan ve genel manzarayı özetledikten sonra farklı dönemlerdeki parti rekabetinin bu sınıflandırmaya ne ölçüde benzer ya da farklı sonuçlar ürettiğini sorgulamalıyız. Parti rekabetini, tarihsel bir yöntemle, çok partili yaşamın başlangıcından itibaren ele alarak, her bir genel seçim özelinde incelemeliyiz. Böylece, Türk parti sistemindeki değişim ve süreklilikleri tespit edebileceğiz.

4. TÜRK PARTİ SİSTEMİNİN 1950 SONRASINDAKİ GELİŐİMİ: ARTAN SİYASAL PARÇALANMA

Türkiye'de 1923'ten 1945'e kadar olan dönem, Cumhuriyet Halk Partisi idaresindeki rekabetçi olmayan, tek partili bir sistemdir. Ancak 1940'ların sonunda demokratik siyasete geçişin ardından, partilerin sayısı ve Türk siyasetindeki etkileri önemli ölçüde artmıştır (Sayarı, 2002: 10). Bu partilerden biri olan Demokrat Parti, 1950'de iktidarı ele geçirmiş ve 1960 askeri müdahalesiyle kapatılana kadar on yıl boyunca meclis çoğunluğunu elinde tutmuştur.

Milletvekillerinin toplumsal kökenleri bakımından Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında bazı farklar bulunmaktadır. Örneğın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin aksine Demokrat Parti'de askeri/sivil bürokrasiden gelen temsilcilerin sayısı daha azdır (Zürcher, 2017: 223). Bu nedenle bu rekabet, bürokratik/laik/devletçi güçler ile demokratik/dindar/devlet karşıtı güçler ya da "merkez" ile "çevre" arasındaki bir çatışma olarak görülmüştür (Mardin, 1973). Bununla birlikte, kitle desteğinin eksikliği nedeniyle, erken Cumhuriyet dönemindeki siyasi rekabeti elit içi rekabet olarak tanımlamak mümkündür (Sayarı, 2012: 183). Örneğın Cumhuriyet Halk Partisi, ordu komutanları, bürokratlar ve yerel eşraftan üyelere sahip tipik bir kadro partisiydi ve yukarıdan aşağıya sosyo-ekonomik reformlar yoluyla modern bir ulus inşa etmeyi amaçlıyordu. Demokrat Parti de bir kadro partisiydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki siyasi liberalleşme sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa eden eski milletvekilleri tarafından kurulmuştu ve parti eliti çoğunlukla eşraf ve toprak ağalarından oluşuyordu (Arslantaş & Arslantaş, 2021: 7). Sonuç olarak, siyasi partiler arasındaki rekabet, sınıf çatışmasının siyasi bir yansıması değildi. Türkiye'de toplumsal sınıflar, hızlı modernleşmenin bir sonucu olarak ancak 1970'lerden itibaren önemli bir rol oynamaya başlamıştır (Çarkoğlu, 1998: 546).

1950'lerde uygulanan seçim sistemi, yani geniş bölge liste usulü basit çoğunluk sistemi, kaçınılmaz olarak iki partili bir sistem üretmiştir. Meclisteki parti sayısı 1950 ve 1954'te üç, 1957'de dört olmasına rağmen iki partinin oy toplamı ortalaması (Demokrat Parti + Cumhuriyet Halk Partisi) %90'ı geçmiştir. Her ne kadar sistem "tipik iki partili sisteminin özelliklerini taşısa" (Özbudun, 2000: 74) da iki partili sistemin temel bir bileşeni olan hükümet değişimi sağlanamamıştır. Seçim sistemi büyük bir orantısızlık ürettiğinden, Demokrat Parti dışındaki siyasi partilerin politika yapımı üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır. Örneğın, bu dönemde yapılan üç genel seçimde Demokrat Parti oyların ortalama %54'ünü fakat sandalyelerin %82,6'sını kazanmıştır. Sonuç olarak, 1950'ler boyunca

meclisteki etkili parti sayısı ikiye bulmamıştır. Bu nedenle, 1950'lerdeki parti sisteminin iki parti ile hâkim parti sistemi arasında bir yerde olduğu söylenebilir (Sayarı, 2002: 12).

Tablo 2: 1950-1999 Yılları Arasındaki Temel Seçim Göstergeleri*

Seçim	1PV (%)	1PS (%)	P3%S	2PVC (%)	2PSC (%)	SR1:2	SR2:3	ENEP	ENPP	LSq
Mayıs 1950	55,2	85,4	2	94,8	99,6	6,0	69,0	2,16	1,33	28,1
Mayıs 1954	58,4	93,0	2	93,5	98,7	16,2	6,2	2,14	1,15	32,2
Ekim 1957	48,6	69,5	2	90,0	98,7	2,4	44,5	2,42	1,76	17,7
Ekim 1961	36,7	38,4	4	71,5	73,6	1,1	2,9	3,40	3,26	2,0
Ekim 1965	52,9	53,3	5	81,6	83,1	1,8	4,3	2,71	2,62	1,0
Ekim 1969	46,6	56,9	3	74,0	88,7	1,8	9,5	3,33	2,35	8,8
Ekim 1973	33,3	41,1	4	63,1	74,2	1,2	3,3	4,31	3,32	6,8
Haziran 1977	41,4	47,3	4	78,3	89,3	1,1	7,9	3,13	2,47	6,5
Kasım 1983	45,1	52,9	3	75,6	82,2	1,8	1,6	2,85	2,52	6,8
Kasım 1987	36,3	64,9	3	61,1	86,9	2,9	1,7	4,11	2,05	22,3
Ekim 1991	27,0	39,6	4	51,0	65,1	1,5	1,3	4,67	3,58	11,3
Aralık 1995	21,4	28,7	5	41,0	52,7	1,2	1,0	6,16	4,40	9,8
Nisan 1999	22,2	24,7	5	40,2	48,2	1,1	1,2	6,78	4,87	9,4

* Seçim sonuçları Yüksek Seçim Kurulu'nun internet sitesinden alınmış olup hesaplamalar ve tablo makalenin yazarı tarafından oluşturulmuştur.

1950'lerde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki rekabet ve 1960 askeri darbesiyle Demokrat Parti'nin kapatılması, Türk parti sistemi üzerinde önemli bir etkide bulunmuştur. Bir yandan Türkiye'de parti kurumsallaşmasının önündeki en büyük engellerden biri olan parti kapatma normalleşmiştir (Bölükbaşı, 2022: 310). Anayasa Mahkemesi o tarihten bu yana 25 siyasi partiyi kapatmıştır. Siyasi partilerin kapatılma gerekçelerinin başında “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü koruyan anayasal hükümlerin” ihlal edilmesi gelmektedir (Özbudun, 2011: 24). Diğer yandan, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki rekabet, Türkiye'deki merkez sol ve merkez sağ arasındaki geleneksel rekabetin kökenini oluşturmuştur. Meclise, 1960'lar ve 1970'ler boyunca ağırlıklı olarak Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin halefi olan Adalet Partisi egemen olmuştur.

1960'ların başında Demokrat Parti'nin oyları için sağ partiler arasında yoğun bir rekabet yaşanmıştır (Sayarı, 2002: 13). Sonunda Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin yerini almayı başarmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, 1960'larda sisteminin hâkim parti sistemine doğru evrilme emareleri vardır ancak Adalet Partisi sağ seçmen konsolidasyonunu sürdürmediğinden bu gerçekleşmemiştir (Ayan-Musil, 2015: 6). Bunda, sistemin nispeten düşük orantısızlık üretmesi de etkilidir. 1970'ler boyunca seçimsel oynaklık (*electoral volatility*), siyasi parçalanma ve ideolojik kutuplaşma artmıştır (Özbudun, 2000: 74). Örnek vermek gerekirse, ENPP 1969'da 2,35 iken 1973'te 3,32'ye yükselmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi gibi sağ partilerin ortaya çıkışı, artan parçalanmada kilit bir faktör olmuştur. 1973 ve 1977 seçimleri kısa ömürlü koalisyon hükümetlerine yol açmıştır. Her iki seçimi de Cumhuriyet Halk Partisi kazanmasına rağmen, Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi arasındaki rekabet düzeyi çok yüksektir – partiler arasındaki oy farkı 1973'te 3,5 puan, 1977'de ise 4,5 puandır. 1977 seçimlerindeki oy verme davranışı seçmenin tek parti hükümetine yönelik oy verdiğini göstermektedir; Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi güçlenmiş, dolayısıyla etkili parti sayısı nispeten düşmüştür. Örneğin, iki partinin toplam sandalye oranı %74,2'den %89,3'e yükselmiştir. Bununla birlikte siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz ve siyasi şiddetin de etkisiyle daha da olumsuz bir hale bürünmüştür. Bu nedenle 1970'lerin sonundaki Türk parti sistemi kutuplaşmış çoğulculuğa benzemektedir (Sayarı, 2002: 15).

1980'de parti sistemi askeri darbe ile bir kez daha kesintiye uğramıştır. 1980 askeri müdahalesinin parti sistemi üzerindeki temel sonuçlarından biri, mevcut tüm siyasi partilerin kapatılması ve %10'luk ulusal seçim barajı ile seçim bölgesi barajlarının getirilmesi olmuştur. 1960'lar ve 1970'lerde iki merkez partinin hakimiyetine rağmen, siyasi istikrarsızlığa katkıda bulunan sağdaki parçalanma 1970'lerin sonlarında giderek daha belirgin hale gelmiştir. Böylece, siyasi istikrarı sağlamak için askeri rejim seçim mühendisliği ile “parti sistemini daha yönetilebilir iki veya üç partili bir sisteme dönüştürmeyi” amaçlamıştır (Özbudun, 2000: 75). Askeri rejimin arzusu, siyasi yasaklar ve seçim sistemindeki değişikliklerle, meclis çoğunluklarının daha kolay elde edilmesini sağlamak ve

İslamcı ya da Kürt yanlısı radikal partilerin meclise girmesini engellemektir. Sonuç olarak sistem, büyük bir orantısızlığın yanı sıra imal edilmiş bir çoğunluk (*manufactured majority*) doğurmuştur. Örneğin Anavatan Partisi 1987 genel seçimlerinde oyların sadece %36,3'ünü almasına rağmen milletvekillerinin %64,8'ini elde etmiştir.

Gelgelelim, bu ara dönem uzun sürmemiş, 1980 askeri rejiminin kısıtlamalarına ve siyasi mühendisliğine rağmen 1990'larda siyasi partiler çoğalmaya başlamış, seçimsel oynaklıkta ve meclise giren parti sayısında artış olmuş ve bu da koalisyon hükümetlerine yol açmıştır. 1990'lardaki parçalanma esas olarak merkez sağ ve merkez sol eğilimlerin zayıflamasıyla ilişkilidir (Özbudun, 2000: 78). İki geleneksel merkez partinin 1980 askeri darbesi tarafından yasaklanmasının ardından, 1990'larda bu partilerin tabanlarını devralan yeni partiler ortaya çıkmıştır. Bu durum merkez sağda Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi, merkez solda ise Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol Parti arasında kıyasıya bir rekabete yol açmıştır. Başka bir deyişle, asıl rekabet siyasi bloklar arasında değil bloklar içerisinde. Bu rekabetin etkisiyle, en büyük iki partinin sahip olduğu toplam milletvekili oranı giderek azalmış ve 1999 yılında %50'nin altına düşmüştür. Halkın Demokrasi Partisi ve Refah Partisi gibi sistem karşıtı partiler güçlenirken, merkez partiler giderek zayıflamıştır (Sayarı, 2002: 19). Bu dönemde sadece birinci parti ile ikinci parti arasındaki değil, aynı zamanda ikinci parti ile üçüncü parti arasındaki fark da azalmıştır. Bunun sonucunda ENPP ortalaması 4,28'e ulaşmıştır. Tüm bu veriler, partiler arasında dengenin olduğu ılımlı çok partili sisteme işaret etmektedir.

5. 2002 SONRASINDA TÜRK PARTİ SİSTEMİ: HÂKİM PARTİ SİSTEMİ

2000'lerde Türk parti sistemi, 1990'lardan tamamen farklı bir şekil almış, siyasal parçalanma azalırken koalisyon hükümetleri yerini tek parti hükümetlerine bırakmıştır. 2002 seçim depremi meclisteki tüm partileri baraj altında bırakmış ve parti sistemini dramatik bir şekilde dönüştürmüştür. Kürt siyasi hareketinin yükselişle oluşan bölünme kaygısı, İslamcılar ve Cumhuriyetçiler arasındaki kültür savaşı, artan yolsuzluklar nedeniyle mevcut aktörlere güvenin azalması, terör saldırıları, Refah Partisi'nin ordu baskısıyla iktidardan uzaklaştırılması ve 2001 ekonomik krizi gibi bir dizi siyasi ve ekonomik komplikasyon Adalet ve Kalkınma Partisi için uygun koşulları sağlamıştır. Girdiği tüm genel seçimlerden birinci parti olarak çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi, Türk siyasi tarihinin en güçlü partilerinden biri olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi, çekirdek ideolojisi olan Millî Görüş'ü neo-liberal bir ekonomi programı ve Avrupa Birliği vizyonu ile harmanlayarak ve İslamcı tabanı merkez sağ seçmenle eklemeyerek sağ seçmeni başarılı bir şekilde mobilize etmiş ve en azından 2015 seçimlerine kadar hâkim parti sıfatını hak edecek bir performans sergilemiştir.

Tablo 3: 2002-2023 Yılları Arasındaki Temel Seçim Göstergeleri*

Seçim	1PV (%)	1PS (%)	P3%S	2PVC (%)	2PSC (%)	SR1:2	SR2:3	ENEP	ENPP	LSq
Kasım 2002	34,3	66,0	2	53,7	98,4	2,0	n/a	5,43	1,85	27,1
Temmuz 2007	46,6	62,0	3	67,5	82,4	3,0	1,6	3,50	2,26	11,9
Haziran 2011	49,8	59,5	3	75,8	84,0	2,4	2,5	3,00	2,36	7,4
Haziran 2015	40,9	46,9	4	65,8	70,9	2,0	1,7	3,66	3,13	4,8
Kasım 2015	49,5	57,6	4	74,8	82,0	2,4	2,3	2,99	2,45	6,7
Haziran 2018	42,6	49,2	5	65,2	73,5	2,0	2,2	3,72	3,07	5,7
Mayıs 2023	35,6	44,7	5	61,0	72,8	1,6	2,8	4,54	3,32	7,5

* Seçim sonuçları Yüksek Seçim Kurulu'nun internet sitesinden alınmış olup hesaplamalar ve tablo makalenin yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Parti sisteminin genel özellikleri açısından, 2000'ler ile 1990'lar arasındaki bir dizi önemli farkın altı çizilmelidir. Birincisi, meclisteki parti sayısı azalmıştır. P3%S değeri 1991'de dört, 1995 ve 1999'da beşken 2002'de iki, 2007 ve 2011'de üç, 2015'te ise dört olmuştur. Bu sayı ancak 2018 ile birlikte tekrar beşe yükselmiştir. Meclisteki etkili parti sayısında da dramatik bir düşüş yaşanmıştır. ENPP 1999'da 4,87 iken 2002'de 1,85'e düşmüştür. ENPP 2018'de 3,07'ye ve 2023'te 3,32'ye yükselmesine karşın 1990'lardakinden hala düşüktür. İkincisi, 1990'larla karşılaştırıldığında, en büyük parti 2000'lerde daha güçlü hale gelmiştir. Örneğin, birinci partinin oy oranı 1991'de %27, 1995'te %21, 1999'da %22,2, 2002'de %34,3, 2007'de %46 ve 2011'de %49,8'dir. Sonraki yıllarda bir düşüş eğilimi olmakla birlikte nispeten hala yüksektir. Ayrıca, SR1:2 değeri 1999'da 1,1 iken 2002'de 2'ye, 2007'de ise 3'e yükselmiştir. Göreli güç kaybına rağmen, Adalet ve Kalkınma Partisi 2023'de bile

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaklaşık 1,6 katı sandalyeye sahiptir. Üçüncüsü, 1990'ların aksine 2002 sonrası dönemde tek parti çoğunluk hükümetleri görülmüştür. Bu durum hükümetlerin dayanıklılığını ve yasama çıktıkları üzerindeki kontrolünü arttırmıştır. Dördüncüsü, 1990'larda seçimlerde yüksek düzeyde oynaklık yaşanmıştır. Buna karşın, 2002'den bu yana partiler nispeten daha istikrarlı bir seçmen tabanına sahip olma eğilimindedir. Parti rekabetinde 2010'lu yıllarda neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştır. Böylece siyasi partiler arasındaki rekabet – en azından 2019'daki yerel seçimlere kadar – etkisiz hale gelmiştir.

Türkiye'de hâkim parti sistemi tartışmaları Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de %66, 2007'de %62 ve 2011'de %59,5 sandalye oranı elde etmesiyle hararetlenmiştir (Sayarı, 2007; Çarkoğlu, 2011; Esen & Ciddi, 2011; Gümüşçü, 2013; Ayan-Musil, 2015; Sayarı, 2016; Arslantaş, Arslantaş, & Kaiser, 2020). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin sandalye oranı, en yakın partinin 2002'de 2 katını, 2007'de 3 katını, 2011'de ise 2,4 katını bulmuştur. 1950'li yıllar hariç tutulursa 2007'deki oran Türk demokrasi tarihinde ilk iki partinin sandalye oranı arasındaki en yüksek değeri işaret etmektedir. Partinin üst üste gelen seçim zaferleri, iktidarın değişme ihtimalini gündemden tamamen çıkarmıştır. Böylece sistemin hâkim parti sistemine doğru ilerlediği tartışma götürmez bir gerçek haline gelmiştir.

Sartori'den (2005) hareketle hâkim parti sisteminin özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz: 1-) Sistemde, milletvekillerinin en az %50'sini elde eden bir parti vardır. 2-) İktidardaki parti, arka arkaya en az üç genel seçimde bu başarıyı göstermiştir. 3-) Birinci parti ile ikinci parti arasındaki sandalye dağılım farkı yüksektir. Dolayısıyla, hâkim parti sistemi tek parti hükümetinin kurulduğu, seçmen-parti bağlılığının güçlü olması nedeniyle istikrarlı biçimde benzer seçim sonuçlarının ortaya çıktığı, rekabetin düşük olduğu ve iktidar değişiminin gerçekleşmediği çok partili sistemin bir biçimidir. Hâkim partinin gücü hegemonik niteliktedir. Gümüşçü'nün (2013: 226) ifadesiyle söylersek, “hâkim parti, seçmenlere, diğer partilere, hükümet oluşumuna ve kamu politikası gündemine egemendir”. Bu bakımdan hâkim parti, güçlü bir parti olmanın ötesinde genel olarak siyasete hâkim olan partidir. Bu açıklamaların ışığında, en azından 2002-2015 arası için hâkim parti sistemi nitelemesi yapılabilir. Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002, 2007 ve 2011 genel seçimlerinde meclisin çoğunluğunu elde etmiş ve bu seçimlerde milletvekili oranı bakımından ikinci partinin 35-40 puan önünde yer almıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi ile oluşan hâkim parti sistemine yönelik açıklamaları genel olarak iki ana grupta toplamak mümkündür. Nesnel faktörler olarak nitelendirilebilecek ilk gruptaki açıklamalar, seçim sistemi, seçim barajı gibi yapısal ya da kurumsal faktörleri temel almaktadır. Örneğin, Ayan-Musil (2015), Adalet Partisi'nin, Adalet ve Kalkınma Partisi gibi yüksek oy oranlarına ulaşmasına rağmen hâkim parti sistemi kuramamasını seçim barajıyla ilişkilendirmektedir. Bu açıklama ilk bakışta yerinde gözükmemektedir. Adalet Partisi'nin oy ortalaması Adalet ve Kalkınma Partisi'nin sadece birkaç puan gerisindedir ancak kazandığı milletvekili yüzdesinin ortalaması Adalet ve Kalkınma Partisi'nden 11 puan düşüktür. Diğer yandan, 12 Mart muhtırası ile Adalet Partisi hükümetinin istifa ettirilmesi, Ecevit liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kıbrıs meselesiyle giderek güçlenmesi, Milli Selamet Partisi'nin muhafazakâr oyları bölmesi ve Demokratik Parti'nin Adalet Partisi'nden koparak sağ parçalanmasını göz ardı etmemek gerekir. Seçim barajına rağmen 1990'larda siyasal parçalanmanın zirveye ulaştığı ve hükümet oluşumunu hassas bir dengede bıraktığı da unutulmamalıdır. 2000'lerde sağdaki oyları büyük ölçüde toparlayan Adalet ve Kalkınma Partisi ise önce Milliyetçi Hareket Partisi, daha sonra İyi Parti ve ardından Yeniden Refah Partisi ile Zafer Partisi gibi partilerin sağ parçalanması neticesinde hâkim parti konumunu yitirmiştir.

Öznel faktörler olarak nitelendirilebilecek ikinci gruptaki açıklamalar ise genel olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçim başarıları, parti performansı, siyasal iletişimi, seçmen mobilizasyonu vb. üzerine eğilmektedir. Örneğin, Gümüşçü (2013), seçim kurumlarını temel alan açıklamaları eleştirmekte haklıdır çünkü 1983 yılında %10 seçim barajını getiren Milletvekilleri Seçimi Kanunu'na (2839) rağmen hâkim parti sisteminin ortaya çıkışı 2000'leri bulmuştur. Ancak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin başarısı yapısal faktörler göz ardı edilerek de açıklanamaz. Örneğin, orantısızlık değeri (LSq) 2002'de 27,1 olarak ölçülmüştür ki bu değer Türkiye'de nispi temsil uygulanan seçimlerdeki en yüksek değeri ifade etmektedir. 2002'de oluşan iki partili yapının Adalet ve Kalkınma Partisi için büyük bir imkân yarattığı ve sonraki yıllarda sağ oyları konsolide etmesine yardımcı olduğu açıktır. Ayrıca 2002 seçim sonucunun 1990'ların sonunda derinleşen ve 2000'lerin başında kristalleşen siyasi

ve ekonomik krizlerin bir yansıması olduğu unutulmamalıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi, uluslararası konjonktürün de etkisiyle, bu krizlerin aşılabilmesi için ihtiyaç duyulan yeniden yapılanma sürecinin reformist aktörü olarak ortaya çıkmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, İslamcı seçmeni dönüştürerek merkeze çekmiş ancak daha da önemlisi, 1990'larda birbirine denk iki partinin sert rekabeti neticesinde bölünmüş olan merkez sağ oyları birleştirmeyi başarmıştır. Sonuç olarak hâkim parti sisteminin oluşumunda, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'deki seçmen kitlesinin genel olarak beşte üçünü oluşturan milliyetçi, muhafazakâr ve merkez sağ seçmen kümesinin asgari %70'ini mobilize edebilme başarısı kadar dönemin yapısal faktörleri de etkili olmuştur.

2015 sonrasında hâkim parti sistemi sona ermiş olsa da Adalet ve Kalkınma Partisi sistem değişikliği ile iktidarını korumayı başarmıştır. 2017'de yapılan anayasa referandumunu ile parlamenter sistem başkanlık sistemi ile değiştirilmiştir. Başbakanlık makamının kaldırılması, yasama ve yürütme erklerinin birbirinden ayrılması ve cumhurbaşkanının hem devletin hem de yürütmenin başı olması gibi birçok önemli anayasal değişiklik onaylanmıştır. Meclis yasama yetkisini korurken, yürütme üzerindeki denetimi azaltılmıştır (Esen & Gümüşçü, 2017: 306). Ayrıca, meclisteki sandalye sayısı 550'den 600'e çıkarılmış ve milletvekilleri için yaş sınırı 25'ten 18'e indirilmiştir. Meclis dönemleri dört yıldan beş yıla uzatılmıştır. Meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin her beş yılda bir aynı gün yapılmasına ve cumhurbaşkanının iki türlü sistemle seçilmesine karar verilmiştir.

2017 değişikliğiyle birlikte milletvekili seçimleri ikincilleşmiş, böylece rekabetin odağı cumhurbaşkanlığı seçimine kaymıştır. Anayasa referandumundan bir yıl sonra, Haziran 2018'de gerçekleştirilen seçimlerde Cumhur İttifakı'nın adayı Erdoğan oyların yaklaşık %53'ünü alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Erdoğan 2023'te bu kez ikinci turun sonunda yaklaşık %52 oyla seçimi kazanmıştır. Öte yandan, 2023 milletvekili genel seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin oy oranı %35,6'ya kadar gerilemiş ancak ittifak ortağı Milliyetçi Hareket Partisi sayesinde meclisin %50'den fazlasını kontrol altında tutmayı başarmıştır.

6. SONUÇ

1950'lerden itibaren, iki ana partinin (Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin ve daha sonra Adalet Partisi'nin) rekabetiyle şekillenen Türk parti sistemi, 1970'lerle birlikte sağdaki parçalanmanın ve ideolojik kutuplaşmanın etkisiyle aşırı çoğulcu bir sistemi andırmaya başlamıştır. Öte yandan, 1960-1980 dönemi bir bütün olarak düşünöldüğünde, Türk parti sistemi için iki buçuk partili sistem tanımlaması da yanlış olmaz. 1980'lerde ulusal ve seçim bölgesi temelli çifte seçim barajlarının yol açtığı yüksek düzeydeki orantısızlık Anavatan Partisi'nin üretilmiş meclis çoğunluklarına sahip olmasını sağlamıştır. 1990'larda gerek merkez sağ gerekse de merkez soldaki parçalanma, partiler arasında dengenin olduğu ılımlı çok partili sisteme neden olmuştur. 2002 sonrasında parti sistemi, 1990'lardan tamamen farklı bir yapıya bürünmüş, seçimsel oynaklık ve siyasal parçalanma azalırken koalisyon hükümetleri yerini tek parti hükümetlerine bırakmış ve hâkim parti sistemi ortaya çıkmıştır.

Genel olarak bakıldığında yani rekabetçi dönemin başladığı dönemden günümüze kadar olan tarihsel aralık bir bütün olarak ele alındığında, Türk parti sistemi Siaroff'un dominant bir partinin olduğu ılımlı çok partili sistemine dahil edilmelidir. Ayrıca Türk parti sisteminin gerekli koşullar altında hâkim parti sistemine dönüşme ihtimalinin olduğu vurgulanmalıdır: 1) Aşkın temsil üretecek seçim sistemi ve yüksek seçim barajı; 2) birinci parti ile ikinci parti arasında yüksek oy farkı (genellikle bir merkez sağ partinin birinci gelmesiyle gerçekleşir); 3) düşük parçalanma düzeyi (sağdaki seçmenlerin en az %70'inin bir araya getirilmesini gerektirir); 4) güçlü bir liderin altında parti içi uyumun sağlanması.

Her ne kadar Türk parti sistemi 2002 sonrasında istikrara kavuşmuş gibi görünse de bu durumun son yıllarda değiştiği bir gerçektir. Seçimsel oynaklık ve siyasal parçalanma tedricen artmaktadır. 2023 genel seçimlerine katılan siyasal parti sayısı 24'e ulaşmıştır. İttifaklar ve farklı parti listelerinden meclise giren isimlerin kendi partilerine dönmesi neticesinde meclisteki parti sayısı 14'e yükselmiştir. ENEP 4,54'e, ENPP ise 3,32'ye yükselerek son 20 yılın en yüksek değerlerine ulaşmıştır. Milletvekillerinin en az yüzde 3'üne sahip parti sayısı 1990'larda olduğu gibi beşe yükselmiştir. Sağdaki diğer partilerin güçlenmesi Adalet ve Kalkınma Partisi'nin oylarını azaltırken, birinci parti ile ikinci parti arasındaki oy farkı da 10 puana kadar düşmüştür.

Türk parti sistemi daha fazla mı parçalanacak yoksa tıpkı 2002-2015 yılları arasında olduğu gibi yeniden hâkim parti sistemine mi dönüşecektir? Bu sorunun cevabı, sağdaki rekabetin yoğunluğuna ve seçim sistemindeki olası değişikliklere bağlıdır. Ayrıca, Türkiye'deki partilerin çoğunda görülen, kurumsallaşma eksikliği nedeniyle kurucu lider sonrası yaşanan çöküş sürecini, Erdoğan sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yaşayıp yaşamayacağı da Türk parti sisteminin geleceğinde etkili olacaktır. Özetle, sınırlılıklarına rağmen bu çalışma, nicel bir çerçeve sunmanın yanında Türk parti sisteminde farklı parti sistemlerinin ortaya çıkma nedenlerini sorgulayarak parti sistemleriyle ilgili güncel tartışmalara önemli bir katkı sağlamaktadır. Türk parti sistemini nispi temsil sistemi uygulayan diğer demokrasilerle karşılaştırmalı olarak inceleyen sonraki araştırmaların parti sistemindeki değişimlere daha fazla ışık tutacağı umulmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmada "Etik Kurul" izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the "Ethics Committee" was used.

KAYNAKÇA

- Altınbaş, S. (2021). *Türkiye'de siyasal parti tipolojileri*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Arslantaş, D., & Arslantaş, Ş. (2020). Keeping power through opposition: Party system change in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 62, 27-50. <https://doi.org/10.1017/npt.2020.1>
- Arslantaş, D., Arslantaş, Ş., & Kaiser, A. (2020). Does the electoral system foster a predominant party system? Evidence from Turkey. *Swiss Political Science Review*, 26(1), 125-143. <https://doi.org/10.1111/spsr.12386>
- Ayan-Musil, P. (2015). Emergence of a dominant party system after multipartyism: Theoretical implications from the case of the AKP in Turkey. *South European Society and Politics*, 20(1), 71-92. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.968981>
- Blondel, J. (1968). Party systems and patterns of government in Western democracies. *Canadian Journal of Political Science*, 1(2), 180-203.
- Bölükbaşı, M. (2021). A reassessment of the Turkish party system. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 30(2), 277-289. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2021.30.953777>
- Bölükbaşı, M. (2022). 1980 sonrasında Alman parti sistemi: Siyasal parçalanma çağı. *Amme İdaresi Dergisi*, 55(4), 79-99.
- Bölükbaşı, M. (2022). Measuring the level of party institutionalization in Turkey. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 31(2), 305-321. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2022.31.1100558>
- Çarkoğlu, A. (1998). The Turkish party system in transition: Party performance and agenda change. *Political Studies*, 46(3), 544-571. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00154>
- Çarkoğlu, A. (2011). Turkey's 2011 general elections: Towards a dominant party system? *Insight Turkey*, 13(3), 43-62.
- Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (2007). *Turkish democracy today*. I.B. Tauris.
- Dahl, R. A. (1966). Patterns of opposition. In R. A. Dahl (Ed.), *Political oppositions in Western democracies* (pp. 332-347). Yale University Press.
- Dalton, R. J. & Wattenberg, M. P. (Eds.). (2000). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*. Oxford University Press.
- Demirel, M. (1999). Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey'in 1930'da kurduğu ahali cumhuriyet fırkası. *Tarih ve Toplum*, 192, 5-11.
- Duverger, M. (1964). *Political parties: Their organization and activity in the modern state*. (B. North, & R. North, Trans.). Methuen.

- Ecevit, Y. (2023). Transformation of party and election system in Turkey. In Arıkan, H., Alemdar, Z. (Eds.) *Turkey's challenges and transformation* (pp. 7-22). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25799-5_2
- Emanuele, V., & Chiaramonte, A. (2018). A growing impact of new parties: myth or reality? Party system innovation in Western Europe after 1945. *Party Politics*, 24(5), 475-487. <https://doi.org/10.1177/1354068816678887>
- Esen, B., & Ciddi, S. (2011). Turkey's 2011 elections: An emerging dominant party system? *Middle Eastern Review of International Affairs*, 15(3), 19-31.
- Ete, H., Altunođlu, M., & Dalay, G., (2015). Turkey under AK Party Rule: From Dominant Party Politics to Dominant Party System. *Insight Turkey*, 17(4), 171-192.
- Golosov, G. V. (2011). Party system classification: a methodological inquiry. *Party Politics*, 17(5), 539-560. <https://doi.org/10.1177/1354068810377189>
- Gümüşçü, ř. (2013). The emerging predominant party system in Turkey. *Government and Opposition*, 48(2), 223-244. <https://doi.org/10.1017/gov.2012.13>
- Hale, W. (1994). *Turkish politics and the military interventions*. Routledge.
- Heper, M., & Landau, J. M. (Eds). (1991). *Political parties and democracy in Turkey*. I. B. Tauris & Co. Ltd. Publishers.
- Kabasakal, M. (1991). *Türkiye'de siyasal parti örgütlenmesi: 1908-1960*. Tekin Yayınevi.
- Katz, R. S. & Mair, P. (1995). Changing models of party organisation and party democracy: The emergence of the cartel party. *Party Politics*, 1(1), 5-28. <https://doi.org/10.1177/1354068895001001001>
- Koçak, C. (2010). *İkinci parti: Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945-1950)*, cilt: 1, İletişim Yayınları.
- Laakso, M., & Taagepera, R. (1979). Effective number of parties: A measure with application to West Europe. *Comparative Political Studies*, 12(1), 3-27.
- Lijphart, A., Bowman, P. J., & Hazan, R. Y. (1999). Party systems and issue dimensions: Israel and thirty-five other old and new democracies compared. *Israel Affairs*, 6(2), 29-51. <https://doi.org/10.1080/13537129908719558>
- Mair, P. (1997). *Party system change: Approaches and interpretations*. Oxford University Press.
- Mair, P. (2002). Comparing party systems. In L. Lawrence, R. G. Niemi, & P. Norris (Eds.), *Comparing democracies 2: New challenges in the study of elections and voting* (pp. 88-107). Sage Publications.
- Mete-Dokucu, H., & Just, A. (2022) Party system polarization in developing democracies: the case of Turkey, 1950–2018. *Turkish Studies*, 23(3), 331-353. <https://doi.org/10.1080/14683849.2021.2002148>
- Mudde, C. (2014). Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party Politics*, 20(2), 217-226. <https://doi.org/10.1177/1354068813519968>
- Özbudun, E. (1979). *Siyasal partiler*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Özbudun, E. (2000). *Contemporary Turkish politics: Challenges to democratic consolidation*. Lynne Rienner Publishers.
- Özbudun, E. (2011). *The constitutional system of Turkey: 1876 to the present*. Palgrave Macmillan.
- Panbianco, A. (1988). *Political parties: Organization and power*. Cambridge University Press.
- Rokkan, S. (1968). The growth and structuring of mass politics in smaller European democracies. *Comparative Studies in Society and History*, 10, 173-210.

- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye'de demokrasi ve politik partiler*. Alfa Yayınları.
- Sartori, G. (2005). *Parties and party systems*. ECPR Press.
- Sayarı, S. (1976). Aspects of party organization in Turkey. *Middle East Journal*, 30(2), 187-199.
- Sayarı, S. (2002). The changing party system. In S. Sayarı, & Y. Esmer (Eds.), *Politics, parties, and elections in Turkey* (pp. 9-32). Lynne Rienner.
- Sayarı, S. (2007). Towards a new Turkish party system? *Turkish Studies*, 8(2), 197-210.
- Sayarı, S. (2012). Political parties. In M. Heper, & S. Sayarı (Eds.), *The Routledge Handbook of Modern Turkey* (pp. 182-193). Routledge.
- Sayarı, S. (2016). Back to a predominant party system: the November 2015 snap election in Turkey. *South European Society and Politics*, 21(2), 263-280. <https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1170254>
- Siaroff, A. (2000). *Comparative European party systems: an analysis of parliamentary elections since 1945*. Garland Publishing.
- Siaroff, A. (2003). Two-and-a-half-party systems and the comparative role of the 'half'. *Party Politics*, 9(3), 267-290. <https://doi.org/10.1177/1354068803009003001>
- Taagepera, R. (1999). Supplementing the effective number of parties. *Eloctoral Studies*, 18(4), 497-504. [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(99\)00020-7](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(99)00020-7)
- Toros, T. (1985). Yaman bir muhalif: Abdülkadir Kemali (Öğütçü). *Tarih ve Toplum*, 4, 19-21.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de siyasi partiler*. Doğan Kardeş Yayınları.
- Ünal, S. (2015). Türkiye'de 1923-1960 yılları arasında kapatılan siyasi partiler. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 100-156. <https://doi.org/10.17828/yasbed.43547>
- Van Biezen, I. (2003). *Political parties in new democracies party organization in southern and east-central Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Van Biezen, I. (2004). Political parties as public utilities. *Party Politics*, 10(6), 701-722. <https://doi.org/10.1177/1354068804046914>
- Van Biezen, I., Mair, P., & Poguntke, T. (2012). Going, Going, . . . Gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 54(1), 24-56. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2011.01995.x>
- Wolinetz, S. B. (2006). Party systems and party system types. In R. Katz, & W. Crotty (Eds.), *Handbook on Political Parties* (pp. 51-62). Sage.
- Yılmaz, M. (2012). 1931 Seçimlerinde köylü ve amele mebusların seçimi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(2), 102-115.
- Zürcher, E. J. (2017). *Turkey: a modern history*. New York: I.B. Tauris.